

Այսպէս նաեւ անունք որ բոլոր իրենց յոյսն ու վստահութիւնը Աստուծոյ ողորմութեանը վրայ դրած՝ իրմէ կըսպասեն ամեն օգնութիւն ու մխի-

րարութիւն, եւ աշխարհիս նեղութեանց ու վշտաց չորս դիւն փոքորկալից որոտած ժամանակը անվրդով սրտիւ քաղցը քուն կըլլան :

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻԶԻ Ի ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ.

ՆԱՄԱԿ ԵՐՐՈՐԴ.

« Դանուբէն Սեւ ծովը մտնելով յունիսի 1ին (որ էր ըստ ճին տումարին մայիսի 20), ուրը ժամ քալելէն ետքը հասանք Վառնա, ուր մեր ազգէն բաւական բազմաթիւ ժողովուրդ գտնուիլը յայտնի է. բայց որովհետեւ շոգեմաւը մեկ ժամէն աւելի չուշացաւ. նաւահանգստին մէջ, մենք ալ չկրցանք ցամաքն ելլել ու համազգի եղբարց հետ տեսնուիլ :

« Պուրկազին զիմացն որ հասանք, անկեց Պօլիս գնացող ուրիշ ճանապարհորդաց հետ եկաւ շոգեմաւն էլլաւ. Աղբիւնուպօլսոյ էւ Փիլիպպիի առաջնորդ Սարգիս սրբազան արքեպիսկոպոսը, ուղեկից ունենալով Գերապատիւ Մեսրոպ վարդապետը : Ծանօթացանք իրարու. հետ ընտանի սիրով էւ ուրախութեամբ, էւ սրբազան առաջնորդը իր քաղցը ու զուարթ ծանրութեամբը ամենուն պատկառելի էր շոգեմաւին մէջ :

« Վերջապէս յունիսի 3ին (մայիսի 22) առաւօտուան ժամը 6ին, գեղեցիկ օդով, էւ պայծառ արեւուն ասիական լեռներուն վրայէն տուած ողջոյնն ընդունելով՝ մտանք Կոստանդնուպօլսոյ ջրնաղ նեղուցին ներս, էւ ինչ զուարճութիւն որ ունեցեր էի տասնընիւնգ տարի առաջ՝ նոյնպէս Սեւ ծովէն Պօլիս մտած ատենս, նոյնը առաւելաւն հանդերձ ունեցայ. ձգեցի եւրոպական աշխարհականի տնէն հագուստս, Փարիզէն հետս առած եկեղեցականի վայելուչ զգեստներս հագայ, էւ շոգեմաւին բարձրեկէ մեկ միջոցը անշարժ կեցած կըզմայլէի այն աննման փոփոխին ու եզական մայրաքաղաքին յարափոփոխ տեսարաններուն գեղեցկութեանը վրայ :

« Շոգեմաւը դադրելուն պէս, Տաճկաց մարսապետն ու արգելանցի բժիշկն եկան, ինչպէս որ սովորութիւն է, ու նրանք տուին ուղեւորաց դուրս ելլելու : Շուտ մը մանր ու խոշոր նաւակներ շոգեմաւուն չորս դիւն առին էւ ամեն նաւավար իր նաւակը կընրաւիւրէր ձամբորդները : Այն բազմութեան մէջ տես-

նեմ որ հաստաբազուկ նաւավարին մէկն ալ բովինին հետ հայերէն կըխօսի. հարցուցի իրեն քե Հայ էս. տեսայ որ զո՞ն սրտով ու լեցուն բերնով պատասխանեց քե « Հրամեր էս, Հայ եմ : » Սիրտս զուարճացաւ, ու ըսի իրեն որ մեր սնտուկներն ու զմեզ առնու իր նաւակը. Սարգիս սրբազանն ալ հոն հրամցուցի, ու շիտակ մարսատունը գնացինք : Սրբազանը մասնաւոր պատրիարքական գիր ուներ տաճկերէն՝ որ իր կարասիքը մաքսի նեղութենէն ազատ մնան. այն գրոյն զօրութեամբը մաքսատան մէջ ատեն չկորսեցնուցինք, այլ շուտով գնացինք դէպ ի պատրիարքարանը ի Գուսգափու : ձամբան շատ մը նաւակներ տեսանք մերազնեայ վաճառականներով ու խանութպաններով՝ արուեստաւորներով լեցուն, որ Սամաթիայէն էւ ուրիշ տեղերէ շուկան կերբային, ծանր ու անոյշ նալուածքով կըդիտէին զմեզ ու կանցնէին... այն առաջին անգամն էր՝ տասնընիւնգ տարիէ ի վեր՝ որ այնքան ազգային եղբարք մեկտեղ կըտեսնէի. ալ կրնաս հասկընալ այն միջոցին ունեցած ուրախութիւնս :

« Պատրիարքարանէն մեզի ընդ առաջ ելլողներն էղան Գերապատիւ Իգնատիոս վարդապետ՝ Սրբազանին արժանընտիր փոխանորդը, Գերապատիւ Ալեքսան վարդապետը, էւ ուրիշ վարդապետք էւ բաճանայր : Հոն իմացանք որ Սրբազան Պատրիարք Հայրը քանի մը օրէ ի վեր Իսկիւտար գնացեր է, էւ քե մեր գալուստը շաբաթ մը ի վեր կըսպասուի եղբւմանաւանդ քե ոմանք (ի հարկէ ակամայ բարեկամներ) այնպէս ճայն հաներ են որ իբր քե շատոնց հասեր էմ Պօլիս, բայց ասդիս անդին բարբարութիւն կըշրջիմ եղեր՝ չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ... Մտայ պատրիարքարանին նաւակը, էւ Գերապատիւ Ալեքսան վարդապետին ու Մինդրատեան Թաղեոս աղային հետ անցանք Իսկիւտար, անկեց ալ կառօք (Պօլսոյ գոյնգոյն

ու քեթեւ կառօքը) խորտուբորտ ու տաժանելի ճամբաներէ վեր ելլելով հասանք սուրբ Խաչ եկեղեցւոյն բովի պատրիարքական բնակարանը :

Այգարդ եւ պատկառելի հոգեւոր Հայրերնիս զիս տեսածին պէս ոտք ելաւ ուրախութեամբ, ու խալտալով մը գրկէց համբուրէց զիս, հրամցուց շոր բովը նստիմ : Իսկ ես աջը համբուրելէս ետեւ, քանի մը խօսքով յայտնեցի իմ ցնծութիւնս որ արժանացայ անձամբ եւ մօտեն իր հայրական օրհնութիւնն ընդունելու, ուրախակից եղայ իրեն եւ ազգիս որ նոյն օրերը պատահած փորձանքեն (որով ձիեն վար ընկեր էր) անվնաս ազատեք եւ Աստուծոյ ողորմութեամբը, եւ ձեր ողջոյններն ու աշակերտաց մեծարանքը մատուցի իրեն : Շատ սիրով եւ խնդութեամբ ընդունեցաւ Սրբազանը խօսքերս, եւ զանազան հարցմունքներ ըրաւ հայրագութ խնամօք ձեր եւ վարժարանիդ վրայ, եւ այնպէս երկու ժամու չափ խօսակցեցանք : Հոն էին նաեւ պատրիարքարանի միւս Գերապատիւ վարդապետները, Իսկիւտարի քահանաներէն ոմանք, եւ քանի մը պատուաւոր աշխարհականներ, որոց հետ անցուցինք այն իրիկունը : Երեկոյեան ժամերգութենէն ետեւ պարտիզին մէջ ճաշեցինք, եւ յետոյ սենեակս քաշուեցայ հանգչելու : Կենացս մէջ խիստ շատ անգամ պատահած էր ինծի այնպէս հանգիստ բուն ըլլայ. բայց խիստ քիչ անգամ եղեր էր այնպէս անոյշ կերպով արթննալ՝ ինչպէս որ արթնցայ երկրորդ օրը : Վասն զի առաւօտեան չորս ու կեսին ատենները (ըստ Եւրոպացւոց) արթնցուց զիս քաղցրաձայն ժամկոչին բարձր ու սուր եղանակով ըրած հրեշտակային հրաւիրանքը քե « Օրհնեալ եւ Աստուած, ճվ բարի քրիստոնեայր, Եկայր ի սուրբ Եկեղեցի : » Իսկիւտարի կանաչագարդ բլուրներն ու յատակ ու հանդարտ օդն ալ կարծես քե իրաւցընէ երկնային քաղցրութիւն մը կուտային այն երգոյն. անոր ետեւէն ձեռքի ցուպին ալ խորհրդաւոր դոփիւնը լսելուս պէս՝ ցատքեցի ելայ՝ գուարքամիտ խնդութեամբ փառք տալով Արարչին, եւ յետոյ Սրբազանին ու միւս վարդապետաց հետ Եկեղեցին իջայ ի ժամերգութիւն :

« Նոյն օրը ազգային Գերագոյն Ժողովոյն գումարուելու օրն էր. ուստի քեպետ եւ իջայ Պէյօղլու՝ բղբատենէն ձեր նամակներն առնելու համար, բայց կեսօրէն առաջ նորէն Իսկիւտար դառնալ ուզելով՝ ուրիշ տեղ չկրցայ հանդիպիլ : Լաւ գիտես քե Պօլոյ մէջ ինչպէս շատ ժամանակ կանցնուի ու քիչ գործ կը տեսնուի՝ տեղերուն սաստիկ հեռաւորութեանն ու ճանապարհաց անտանելի կերպով տաժանելի ըլլալուն համար : — Գերագոյն Ժողովոյն անդամներուն հետ տեսնուիլս մեծ ուրախութիւն եղաւ ինծի, վասն

զի այն քիչ օրուան մէջ որ Պօլիս պիտի կենայի՝ շատ դժուար պիտի ըլլար անոնց ամէն մէկուն առանձին այցելութեան քալելը, ինչպէս որ կը փափաքի : Այն գումարման մէջ տասնըջորս հոգի որոշուեցան որ Խնամակալաց հետ մէկտեղ ժողովուին ու լսեն ինծմէ Փարիզու վարժարանին ներկայ եւ ապագայ վիճակն ու հանգամանքը, ինչպէս որ լսեցին ալ երբեք ժողովի մէջ, եւ ես միւս գրեթե ծանուցի ձեզի... Այս միւս անէջցընէմ որ յիշաւի զարմացայ ու սքանչացայ ժողովականաց եռանդուն մտադրութեանն ու ազգասիրական խոհեմ խորհրդածութիւններուն վրայ. եւ մեծապէս յոյս առի որ այսպիսի հոգւով եւ ընթացքով վստեայ ատենակալներէ իրաւցընէ հաստատուն ու տեսական բարիքներու կրնայ սպասել ազգերինս : Սոյն տպաւորութիւնս ըրաւ ժողովական աղաներուն կերպը նաեւ. եղբօրս մօրին վրայ, որ այն միջոցին հոն էկեր էր Սրբազանին աջը համբուրելու եւ ազգիս մեծամեծացը հետ ծանօթանալու համար : Ռուսի եւ սիրով յանձն առաւ. երկու պատկեր նկարելու հոգը, որոց մէկը Գատըգեղի նորաշէն Եկեղեցւոյն համար է :

« Իրիկունը Պարտիզպանեան Աւետիս աղային տունը հրաւիրուեցանք, ուր Եկած էին Իսկիւտարի մէջ բնակող ուրիշ պատուաւոր ազգայիներուն զըլխաւորներն ալ, զոր օրինակ Օտեան Պօղոս աղան, Նուրեան Կարապետ աղան, Պեղձեան Պօղոս աղան, Մինաս Էֆենտին, Թոգարեան Մինաս աղան, եւ այլն. եւ մինչեւ ուշ ատեն Փարիզու վարժարանին եւ ուրիշ զանազան ազգային խնդրոց վրայ խօսակցութիւններ եղան : Անկէց դէպ ի պատրիարքարանը դարձած ատեննիս անակնկալ հրաւիրանաւ մը կանչուեցանք ուրիշ փոքրիկ ժողովարան մը, որոյ նշանակութիւնն ու զօրութիւնը շատ մեծ է մեզի համար. այսինքն Իսկիւտարի ուսումնասեր երիտասարդաց վերձնութեան բանգարանը կամ զբօսարանը : Հոն գտանք Օտեան Գրիգորիկ աղան, Միսէնտիսեան Մարտիրոս աղան, Աղաբնեան Մկրտիչ աղան, Շիշմանեան Յովսէփ աղան եւ ուրիշ քանի մը անձինք, եւ հոն ալ խօսեցանք Փարիզու ազգային վարժարանին վրայ : Այսպէս նաեւ ուրիշ ամէն տեղ սովորական խօսակցութիւննիս վարժարանին վրայ կըլլար, վասն զի հարկ էր անոր համար ըսուած ու գրուած չարախօսութիւնները ջրել (որ դժուար բան մը չէր), եւ ամենուն սիրտը հանգչեցընէլ քե այն վարժարանին ապագայ վիճակը շատ օգտակար եւ գովելի պիտի ըլլայ՝ քե որ ազգին ու Խնամակալաց կողմանէ պէտք եղած գործունեութեան ու արիւթեան զանցառութիւն չըլլուի :

« Երկրորդ օրը, որ էր շաբաթ, Սրբազանը զիս հետն առաւ ու Պէյօղլուի սուրբ Ներսիսեան Եկեղեցին

գնացինք : Այն ծովով ու ցամաքով եղած ճանապարհորդութեան հանդէսը նոր ու զարմանալի էր ինձի համար, բայց ոչ էս քեզի՝ որ անցեալ տարի շատ անգամ տեսեր ու վայելեր էիր ի Պօլիս գտնուած ժամանակը : Այն իրիկունը Տատեան Պօղոս Պէյ վառօղապետ ամիրային հետ գնացի Պէշիքքաշ յայցելութիւն Երամեան Գեորգ Պէյին, ճարտարապետ Կարապետ ամիրային էս Տատեան Յովնանէս Պէյին, էս հոն ճաշէն ետքը՝ մինչեւ էս գիշերէն անդին ալ քշեցին մէջերնիս եղած կարեւոր խօսակցութիւնները ազգային գործոց էս յառաջադիմութեան վրայ...

« Կիրակի առաւօտը կանուխ իջանք սուրբ Երրորդութեան եկեղեցին, ուր առաջիկայ գտնուեցաւ ժամերգութեան էս Սրբազան Պատրիարքին մատուցած հանդիսաւոր պատարագին : Կրնա ղիւրաւ էրեւակայել քէ ճրջափ էր սրտիս ուրախութիւնը ի տես այնպիսի փառաւորութեան աստուածային պաշտամանց յազգիս, էս այնքան բազմութեան համագումար ազգայնոց՝ զոր երբէք տեսած չէի. երգոց քաղցրաճանուրիւն էս կանոնաւորութիւն, արարողութեանց բարեկարգութիւն ու ճշգրտութիւն, հանդերձից պայծառութիւն, սպասուց մարդութիւն, ասոնք ամենն ալ մեծապէս զրաւեր էին իմ մտադրութիւնս, էս հոն ալ յայտնի կը տեսնէի քէ ճրջափ անպատշաճ էս անյարմար փոփոխութիւնները ըրած են ազգային վսեմ արարողութեանց մէջ նոյն իսկ Պօլսոյ էս Վենետիկոյ հռովմէական Հայերը... Իրաւ է որ փափաքելի էր տեսնել նաեւ Պօլսոյ այլ էս այլ ազգային եկեղեցեաց մէջ աւելի անփոփոխ միակերպութիւն յերգս էս յարարողութիւնս. սակայն եղած տարբերութիւնները քերէ բաներ երեւցան ինձի, ուստի էս անոնց վերցուիլը ղիւրին. զոր օրինակ.....

« Պատարագէն ետեւ Սրբազանին հետ գնացինք Խորասանձեան Պետրոս ամիրային տունը, ուր ժողովուեցան նաեւ շատ մը պատուաւոր ազգայինք : Պերակրէն ետեւ երկրորդ անգամ գումարուեցաւ հոն խնամակալաց ժողովը առանձին՝ տասներջորս հոգով, յորում եղած խօսակցութիւնները երբ ժամէն աւելի քշեցին : Հարկ չէ քեզի լիշեցնել քէ ճրջափ հեռատես, խոհեմ, եռանդուն, ազգասէր էս խաղաղասէր հոգով խօսեցան հոն ալ ժողովականք, էս կարեւոր պատասխաններն ընդունեցան ինձմէ :

« Այն իրիկունը դարձեալ Պէշիքքաշ ճարտարապետ ամիրային տունը անցնելէն ետեւ, երկրորդ օրը գնացինք Էյբօրս հետ յայցելութիւն Ռուսաց դեսպանին, որ շատ սիրով ընդունեցաւ զմեզ : Յետոյ վառօղապետ Պօղոս Պէյը հաճեցաւ ներկայացնել զիս վսեմափայլ Ֆերմի Ամմետ փաշային ի Թօփնանէ, ուր էին նաեւ

Իսմայիլ փաշան էս ուրիշ քանի մը փաշաներ, էս ապա տարաւ իւր մեծակառոյց ամարանոցը Այստեֆանոս՝ Մագըր գեղէն անցնելով...

« Առաջուց որոշուած էր որ երկրորդ օրը Խասգէլ գտնուիմ. ուստի Միսաբեան Աւետիս աղային տունը հրաւիրուեցաւ, ուր ժողովուեցան այն կողմերը բնակող ուրիշ շատ պատուաւոր ու ազգասէր անձինք, զորս երկայն կըլլար մի առ մի յիշատակելը : Այն իրիկունն էր որ հրդէն մը պատահեցաւ. Սարայպուռնուի պալատին մէջ, էս մենք փութացանք Խասգէլի բարձրադիտակ լեռանը վրայ ելլելու որ տեսնենք այն անաւոր ու Պօլսեցուց աջքին համար սովորական եղած տեսարանը : Յետոյ համառօտ այցելութիւն մըն ալ ըրինք Կեկեղեան Յովնանէս աղային տունը, ուր ժողովականաց բազմութիւնը առաջինէն ալ աւելի էր :

« Զէի կրնար Խասգէլէն ելլել՝ առանց տեսնելու այն քաղին եկեղեցին ու դպրոցը, էս ընթերցասիրաց ընկերութեան նոր բացուած քանգարանը : Այս փափաքանացս կատարուելուն ալ պատճառ եղաւ գլխաւորապէս մեր ազգասէր էս բազմամուտ բարեկամը՝ Մովսէս Մկրտիչ աղան, էս շատ ուրախացաւ՝ տեսնելով եկեղեցւոյն բարեգործութիւնը էս դպրոցին բարեկարգ յառաջադիմութիւնը : Արդէն լսած էի, անձամբ ալ տեսաւ Խասգէլի մերազնեայց միաբանասէր ջանացողութիւնն ու զուարճացաւ հոգով : Նոյնպիսի հաճութեամբ սրտի տեսաւ նաեւ Սամարիոյ եկեղեցին, էս յետոյ ուսումնարանը, յորում աշակերտք աւելի ալ յառաջադիմ երեւցան՝ բազմաթիւն էս անխոնջ հսկողութեամբ Մինեճի Անդրանիկ աղային, էս խնամօք ընտիր էս զովելի վարժապետաց՝ եկեղեցականաց էս աշխարհականաց : Բաւական պերճախօսութիւն չէի գտներ բերանս՝ անոնց էս աշակերտաց ջանասիրութիւնը զովելու էս յառաւել զարգացումն յորդորելու. բայց յուսամ քէ իրենք լաւ հասկեցան սրտիս փափաքն ու կարճ խօսքերուս ընդարձակ իմաստները :

« Ուրբաթ օրը, ըստ բարեւան հրամանի Սրբազան Հօր՝ սուրբ պատարագը մատուցի Իսկիւտարի եկեղեցին մեծահանդէս պայծառութեամբ. երկրորդ օրը Պէշիքքաշի եկեղեցին, էս երրորդ օրը, որ էր կիրակի, Պէյօղլուի սուրբ Երրորդութեան եկեղեցին : Այս երկուրին մէջ ալ մէյմէկ ատենախօսութիւն ընելու համարձակեցաւ ի խնդրոյ բարեպաշտից, էս սրտիս բերկրութենէն կրնամ ըսել քէ լեզուս ալ բաւական արձակ գտաւ՝ յանպատրաստից քարոզատու ըլլալու առաջին անգամ այնչափ բազմութեան առջեւ :

« Այն օրը խնամակալաց ժողովը դարձեալ գումարուեցաւ Խորասանձեան Պետրոս ամիրային տունը,

Փարիզու, Հայկազեան Վարժարանից հաստատութեանն ու պայծառութեանը համար պէտք եղած միջոցներուն վրայ նորէն մտածուեցաւ, ու եղած որոշմունքներն ի գիր առնուեցան. անտարակոյս եւ որ անոնց գործադրութիւնն ալ չուշանար, վասն զի ժողովականաց եռանդը շատ մեծ տեսայ, եւ զիրենք ամեն տեսակ դժուարութեանց դէմն առնելու պատրաստ : Ժողովոյն երկար քշելովը չկրցայ կանուխկէկ հասնիլ Օրբագեղի դպրատանը պարգեւաբաշխութեան հանդիսին, յոր հրաւիրուած էի օրով առաջ մեր ազնիւ բարեկամ Նուստուճեան Պարոն Տիգրանին հոգաբարձութեամբը. բայց հանդիսականք զեռ. չէին ցրուած երբոր հասանք հոն, եւ Սրբազան Պատրիարքը զեռ. նախագահութեան արժուին վրայ բազմած էր՝ հանդերձ մեծ բազմութեամբ եկեղեցականաց եւ աշխարհականաց : Հոն տեսնուեցայ սիրով նաեւ. նախկին Պատրիարք Մատթէոս Սրբազանին նետ, որ խանդաղատանօք ողջագութեց զիս :

« Պօյիսէն ձամբայ էլլելու ժամանակնիս մօտեցեր էր, ուստի անկարելի եղաւ Օրբագեղի աղաներուն հրաւիրանքը ընդունիլ ու հոն մնալ՝ երկրորդ օրը պատարագ մատուցանելու համար : Սրբազան Պատրիարք Հօր օրհնութիւնը խնդրելով աջը համբուրեցի, ու դարձայ Պէյօղլու, պատրաստուեցայ որ ձամբայ էլլենք դէպ ի Օտեսաս :

« Այն օրերը հագիւ. հասեր էր Պօյիս Ուրուազիձը, եւ եղբայրս կրբածներ զայն սրունց որ արժան կրհամարէր. ալ չեմ գիտեր թէ ինչ տպաւորութիւն ըրաւ մեր համագգի եղբարց վրայ այն համառօտ գրուածքը. քրեւս կամաց կամաց իմացուի :

« Յունիսի (16) 4ին առաւօտը մտանք Օտեսասի շոգեմաւը, ուր եկած էին դարձեալ շատ մը բարեկամներ ի յուղարկաւորութիւն, եւ երանք ձամբայ : Վաստիորի չքնադագեղ ավտուրը ողջունելով հեռացած ժամանակնիս այն էր միայն փափաքս որ զմեզ այնքան սիրով եւ ուրախութեամբ ընդունող ազգասէր սրտերը հասկընային թէ ճրջափ մեծ է իմ առ. նոսա երախտագիտութիւնս ու շնորհակալութիւններս : Իսկ մտքիս մէջ՝ շոգեմաւին անխնայութեան փրփրեցուցած գեղեցիկ ալիքներուն պէս կըծփային այն ամենայն խորհրդածութիւններն ու խօսակցութիւններն որ այն տասուիրէր օրուան մէջ ունեցայ մեր սիրելի եւ պատուական համագգի եղբարց նետ : Կըմտածէի թէ արդէօք անոնցմէ ճիւղ մէկը պիտի կարենամ հաղորդել ձեզի՝ ինչպէս որ կը փափարէի ու խոստացեր էի. կը վարանէի թէ արդէօք պիտի կարենամ մի առ. մի նշանակել զոնէ այն անձանց անմոռանալի անունները որ այնչափ բարեսրտութեամբ պատուասիրեցին զիս, եւ ինեւ. զմեզ... Տեսայ որ չափեմ աւելի խօսքս պիտի երկըննայ. որոշեցի որ այս համառօտ գրութեամբս զոն ըլլալոյ խնդրեմ այս անգամ : Սեւ ծովը մտածներնուս պէս սկսայ գրել ասիկայ, եւ ալիքներուն շարժմունքէն սիրտս շատ չայլալած ատենները շարունակեցի, մինչեւ որ անա այս առաւօտ հասանք Օտեսասի ղիմացը, եւ փառք տուինք Աստուծոյ որ ծովաջուռ ձանապարհորդութեան նեղութիւններէն անվտանգ եւ անվնաս մնալով ազատեցանք աղօթիւք սիրելեաց... :

Գ. Վ. Ա.

« Հանդէպ Օտեսասի, (18) 6 յունիսի 1857 : »

ՏԵՍԿԱՆ ԳԵՂԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.

Ամեն մարդ պէտք է որ քիչ մը իր բժիշկն ըլլայ, եւ ասոր համար խելք եւ ուշադրութիւն միայն հարկաւոր է, որ ցաւի մը օգտակար նուսխայ (րեզէքս) կարդացած կամ լսած ատենը միտք պահէ, եւ պէտք եղած ժամանակ գործածէ զայն : Այս փորձուած նուսխաներէն մեկ քանին ղենեմք հոս :

Անոնք որ շատ անգամ անգար կամ կէս գլխու ցաւ կունենան, պէտք է որ կտոր մը բննզի (տիւլպենտ) մէջ պզտիկ պտղուց (պիր չիմտիք) մը փշրած քափուր (քեափիրի) ղենեն ու ականջներուն մէջ խորեն. կրտեսեն որ ինչպէս ցաւը շուտով կանցնի :

Երբոր մէկուն ակոսան ցաւի, բամբակի կտոր մը պէտք է կտրէ, վրան մեկ կամ երկու կարիլ

բլորոֆորմ կարեցընէ ու ցաւած ակոսային կողմի ականջին մէջ ղենէ. մեկէն ցաւը կանցնի՝ որչափ ալ սաստիկ որ ըլլայ : Երկու կարիլէն աւելի պէտք չէ ղենել, վասն զի այնչափն անգամ մեծ տաքութիւն կը պատճառէ : Մեկուն քրեւ սաստիկ արիւն եկած ժամանակ եղիձը (ըսըրդան) ձգմելու, ջուրն առնելու, մէջը բուռ (ափուձ) մը պրօն (քիֆքիք) քարխելու ու ոնգաց վրայ բռնելու է. մեկէն արիւնը կը կտրի :

Մատնաշուրքն (տօլամա) ըսուած վերքը որ անտանելի ցաւ կուտայ, երեք օրուան մէջ աներուոյք կըլլայ թէ որ ձերմակ սոխ մը տաք մոխրի մէջ եփես ու վրան պատես : Օրը երկու անգամ սոխը փոխելու է :